

11. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001. – 192 с.
12. Потапенко С. І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2008. – 32 с.
13. Тошович Б. Конфликт начала и конца // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 237–251.
14. Яковенко Л. Українські фразеологізми із семантикою появи, наявності та зникнення як виразники категорії Буття // Вісник Львівського університету. Серія Філологія. – Ч.1. – 2004. – №34. – С. 251-256.
15. Longman Dictionary of Contemporary English: New Edition. – Harlow: Longman, 2005. – 1950 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Репех – аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми когнітивної лінгвістики, медіалінгвістика.

**КОНСТРУКТИ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ MEDICINE AND HEALTH CARE:
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ І ЕПІСТЕМІЧНИЙ ПАРАМЕТРИ**

Віталій СОКОЛОВ (Запоріжжя, Україна)

Стаття торкається проблем когнітивної семантики, зокрема досліджується енциклопедичний підхід до лексичної семантики на прикладі концептосистеми MEDICINE AND HEALTH CARE, яка є важливою частиною англомовної картини світу.

The paper investigates the problems of cognitive semantics, in particular the cognitive view of meaning with examples from system of concepts MEDICINE AND HEALTH CARE, which is an important part of the English picture of the world.

Однією з наріжних пресупозицій в когнітивній семантиці є припущення про те, що значення є енциклопедичним за своєю суттю. З одного боку, семантична структура лінгвальних елементів упроваджує доступ до інвентарю структурованого знання, а саме до концептосистеми. Так, здається логічним, що неможна зрозуміти значення лінгвальної одиниці (далі – лінгвемі) без енциклопедичного знання, що є з нею пов'язаним. З іншого боку, це енциклопедичне знання ґрунтується на соціальному (взаємодія людей одне з одним) та фізичному (взаємодія людей зі світом) досвіді.

Лексикологи і лексикографи традиційно розмежовують словникове значення із енциклопедичним. Починаючи з 60-их років ХХ сторіччя представники менталістського підходу до аналізу складних мовних явищ транспонували цю точку зору на рівень ментальних репрезентацій лінгвемі, – на рівень концептів. Діалектика сучасного когнітивно-семантичного підходу передбачає, що словникове знання є лише підґрунтям, частиною енциклопедичного знання.

Теорія компонентного аналізу, відома також як теорія семантичної декомпозиції, є варіантом “словникового” погляду на семантику. Вчені, які репрезентують цей напрямок вважають, що значення лексеми будується із “семантичних примітивів” [11], [14]. Однак, все частіше вчені наголошують на тому, що намагання Анни Вежбицької створити теорію семантичних примітивів є “абсолютно неефективними” [4]. В рамках нашого дослідження залишаємо це питання відкритим для дискусії.

Представники словникового підходу до семантичного аналізу вважають, що головний зміст лексеми полягає в її словниковій дефініції. Такий підхід повністю знаходиться в межах лексичної семантики. На нашу думку, енциклопедичні знання відіграють не менш значущу роль. На відміну від словникової дефініції, енциклопедичні знання не так експліцитно є пов'язаними із мовним знаком, що дозволяє певним лінгвістам стверджувати, що це “не лінгвістика”. Однак таке явище є лише “тимчасовим тактичним обмеженням, тактичним вивертом, а не суттю справи” [2].

Представники когнітивно-семантичного підходу вважають, що чіткий поділ між лексичним знанням і екстралінгвальним знанням є недоцільним. По-перше, “словниковці” вважають, що значення лексеми має семантичне “ядро”, найважливіший елемент семантики лексеми. І, по-друге, це ядро є незалежним від екстралінгвальних знань носія мови, які не є важливими для розуміння слова. Деякі представники цього підходу дуже чітко протиставляють денотацію і конотацію лексеми. На наш погляд, це не зовсім недоречно.

Словниковий підхід передбачає, що лексеми є пов'язаними одна з одною за допомогою лексичних відносин на кшталт синонімії, антонімії тощо. Але, за такою концепцією лексеми існують незалежно від контексту. Іншої точки зору дотримуються представники когнітивно-семантичного напрямку, які в своїх дослідженнях привели солідні аргументи щодо того, що лексеми в природній мові не існують незалежно від контексту [7; 8; 9; 10; 12]. Ці вчені зауважують, що лінгвами розуміються в контексті фреймів або доменів когнітивного досвіду, тобто в контекстів певних систем енциклопедичного знання, за яку ми вважаємо також і концептосистему MEDICINE AND HEALTH CARE. Таким чином, висуваємо припущення про те, що лінгвальну семантику не можна зрозуміти без енциклопедичного знання, яке є інкорпорованим в інтегровану концептосистему кожної людини чи етносу і яке модифікується протягом життя людини чи етносу.

Словниковий підхід до того, що лінгвістичне значення поділяється на семантику та прагматику також викликає сумнів у когнітивістів. Зауважимо, що під прагматикою в нашому дослідженні розуміємо значення в контексті дискурсу. Чіткий принциповий поділ на семантику і прагматику призводить до створення штучного бар'єру між двома типами значення. Вважаємо, що контекст є критичним для розуміння лінгвами і певні лінгвальні феномени не можна зрозуміти лише за семантичним чи прагматичним значенням. Доречний приклад наводить голландський психолінгвіст Стівен Левінсон. Якщо людина знаходиться на безлюдному острові і знаходить пляшку з посланням наступного змісту: "Meet me here a week from now with a stick about this big", то вона не зможе зрозуміти це речення без контекстуальних знань [13]. Додамо, читка дихотомія лексема/референт та семантика/прагматика, на наш погляд не корелює з менталістським підходом до мови, який було проголошено ще в 60-ті роки Ноамом Чомскі. Семантика лінгвальної одиниці взаємозалежить від прагматики у процесі розуміння людиною комунікативного повідомлення.

Таким чином, стосовно цієї дихотомії, вважаємо, що лінгвальне знання не може бути принципово відділено від більш загального знання про світ, а семантичне знання не можна відокремлювати від прагматичного знання. Разом вони є частинами когнітивного континууму. Значення лінгвами постійно модифікується у свідомості людини разом із модифікацією, збагаченням її знань про світ, про певні концепти, що втілюють ці знання.

Традиційно різниця між лексичною семантикою (семантикою лексеми) і композиційною (семантикою речення) базується на припущенні що значення слів, які поєднуються одне з одним у реченні, формують значення речення. Мова йде про так званий принцип *композиційності*. Разом із іншими представниками когнітивно-семантичного напрямку вважаємо, що цей принцип не завжди спрацьовує. Мова йде про спроможність лексеми змінювати своє значення в залежності від контексту. Значення лексеми, таким чином, конструюється під час формування комунікативного повідомлення. Тобто, лексеми не є своєрідними "контейнерами" з інформацією, але є лише вербалізованою проекцією частини цієї інформації. Енциклопедичними "контейнерами" є концепти, які є частиною когнітивного універсуму, "єдиного когнітивно-семантичного континууму людства" [3: 31].

Виходячи з такого погляду, мова є лише слабкою "спробою" відобразити багатство концептосфери певного етносу. Когнітивісти вважають що значення є по-перше концептуальним феноменом, і лише по-друге – лінгвальним. Тобто принцип композиційності не відповідає такому погляду і є хибним з точки зору представників когнітивної семантики.

Треба також указати на той факт, що словниковий підхід репрезентує модель знання лінгвального значення, а енциклопедичний підхід репрезентує більш об'ємну модель концептуального значення, що знаходиться в основі значення лінгвального. Таким чином, ця модель інкорпорує більш масштабні феномени, аніж лише лінгвальні явища.

У когнітивній семантиці енциклопедичне знання становить структуровану систему знання, що є організованою за принципом мережі. Елементи цієї мережі не є однаковими за своїми властивостями. Деякі елементи є більш наближеними до семантичного ядра лексеми, тобто грають більшу роль в розумінні слова. Наприклад, англомовним націям здебільшого відомо про концепт VITAMINS наступне: вітаміни мають різну форму, колір, запах, смак; деякі ми вживаємо, деякі ні, хтось мабуть знає про виробників вітамінів, як саме їх

виготовляють, роль вітамінів для нашого здоров'я тощо. В них не викликає сумнівів, що певні елементи цього знання є більш важливими для розуміння концепту VITAMINS.

Р. Ленекер поділяє енциклопедичну сітку знань, що допомагають зрозуміти значення окремої лексеми, на чотири типи: 1) конвенційне, 2) родове, 3) внутрішнє, 4) характерне [12]. Ці типи знань є окремими елементами зального комплексного знання, однак потрібно додати, що вони взаємодоповнюють і перекривають один одного. *Конвенційне* знання стосується тієї інформації, що поділяється всіма членами певного лінгвального соціуму. *Родове* знання – це знання про загальне (а не специфічне). *Внутрішнє* знання про лексему не апелює до інших сутностей, речей поза референтом. *Характерне* знання стосується того аспекту енциклопедичної інформації, який є характерним або унікальним до класу речей (сутностей), які репрезентує певна лексема. Вважаємо, що всі ці аспекти енциклопедичного знання формують певний когнітивно-енциклопедичний континуум: певні аспекти семантики слова можуть бути більш чи менш конвенційними, родовими і т.і. Таким чином, можна казати про певну мультиполярність і дисперсність енциклопедичного знання, що формує значення слова.

Отже, конвенційне знання репрезентує інформацію, що є поширеною і поділяється всіма членами певної лінгвальної спільноти і таким чином є більш релевантним для лексеми-вербалізатора. Наприклад, конвенційне знання про концепт VITAMINS може включати знання, що багато американців регулярно вживають вітаміни, або що вітаміни є корисними для здоров'я людини. В даному випадку неконвенційним знанням буде знання про те, що окремі люди не подобаються певні вітаміни.

Родове знання відноситься до всіх елементів класу, що є репрезентованим окремою лексемою *vitamins*. Таким знанням може бути інформація про те, що в надмірній кількості вітаміни можуть нашкодити здоров'ю людини. Це знання відноситься до всіх вітамінів і є таким чином родовим. Родове знання не обов'язково повинно бути конвенційним. Вченим-фармацевтам, наприклад, відомі технічні деталі створення вітамінів, які є актуальними для всіх вітамінів (родове знання), але ці знання залишаються невідомими широкому загалу людей, тобто не є конвенційними. Таким чином, специфічне знання може бути конвенційним, а родове – неконвенційним.

Внутрішнє знання стосується внутрішніх властивостей речі. Такою властивістю може бути форма. Так, людям відомо, що здебільшого вітаміни мають форму пігулки. Внутрішнє знання не повинно обов'язково бути конвенційним, так не всім людям відомо що вітаміни виконують складні біохімічні функції. Внутрішнє знання контрастує із зовнішнім. Зовнішнє знання відноситься до інформації, що стосується предмета зовні. Так, інформація про те, що в 2004 році більше ніж 62 тисячі людей звернулись до лікарів із симптомами передозування вітамінами, а три людини загинуло є інформацією про стан здоров'я американців у 2004 році, а не внутрішньою властивістю вітамінів. Характерне знання є знанням про властивості, які є характерними для певного класу речей. Сюди можуть відноситись відомості про форму і колір. Той факт, що ми вживаємо вітаміни не є характерним знанням, тому що окрім вітамінів ми вживаємо їжу, харчові добавки, воду тощо.

Таким чином, знання поділяється на *індивідуальне* (родове, внутрішнє, характерне) і *колективне* (конвенційне). Чотири типи знання репрезентують чотири *біполярних епістемічних континууми*: конвенційне ↔ неконвенційне, родове ↔ специфічне, внутрішнє ↔ зовнішнє, характерне ↔ нехарактерне. Знання може знаходитись будь-де в цих континуумах. Знання може належати лише одній людині і таким чином воно буде абсолютно неконвенційним, а може належати і всій лінгвальній спільноті і буде абсолютно конвенційним, а може бути відомим лише певним людям. Зауважимо, що континуум конвенційне ↔ неконвенційне стосується розповсюдження інформації, у той час як інші континууми стосуються знання про певний предмет.

Важливим є питання релевантності цього знання для розуміння семантики певної лексеми. Центральність, окремого аспекту знання, на нашу думку, залежатиме від контексту, в якому вживається лексема. Чим більше знання наближується до лівої сторони вищезазначених континуумів, тим більш центральним воно є. Так для окремої людини знання про те, що вітаміни є корисними речовинами, які потрібно вживати для покращення

функціонування організму і які можна купити в аптеці і які часто-густо мають форму пігулок є конвенційним, родовим, внутрішнім і характерним знанням для розуміння концепту VITAMINS. А знання про те, що окрема людина місяць тому прийшла до аптеки, а її улюблених вітамінів там не було, є знанням неконвенційним, специфічним, зовнішнім і нехарактерним. А тому остання інформація є периферійною в структурі концепту VITAMINS.

Декілька слів потрібно сказати про різницю між енциклопедичною семантикою і контекстуальним значенням. Енциклопедичне значення є результатом взаємодії чотирьох типів знання, зазначених вище. Однак енциклопедична семантика виникає в певному контексті, конструювання якого формується під впливом контекстуальних факторів. Алан Круз називає цей процес “контекстуальною модуляцією”, яка виникає тоді, коли окремий аспект енциклопедичного знання, що асоціюється з певною лексемою, займає більш релевантну позицію в залежності від дискурсивного контексту [6].

На відміну від словникового погляду на семантику, який чітко проводить межу між ядреневим значенням і периферійним значенням, енциклопедичний підхід полягає не лише в думці, що семантика включає енциклопедичне знання, а що значення у великій мірі регулюється контекстом. Більш того, значення лексеми конструюється саме під час отримання реципієнтом комунікативного повідомлення в залежності від контексту. Така позиція передбачає, що універсальне, “готове” значення лексеми не існує, але воно формується з енциклопедичних знань. Таке явище науковці називають “*значеннєвим потенціалом*” чи “*інтенціоналом*” лексичної одиниці [5]. Отже, вважаємо що не існує роздільної межі між семантикою та прагматикою тому що семантика лексеми завжди контекстуальна, прагматична.

Підкреслимо окремо, що існують декілька видів контексту, які колективно модулюють значення лексичної одиниці у окремому прикладі використання. Найбільш поширені типи контексту включають наступні елементи: 1) енциклопедична інформація, доступ до якої здійснюється через лексему; 2) синтаксичний контекст; 3) просодичний контекст; 4) ситуаційний контекст; 5) інтерперсональний контекст. Висуваємо припущення, що всі ці види контексту роблять свій вклад у контекстуальну модуляцію окремої лексичної одиниці.

Приймаючи енциклопедичний погляд на семантику, додамо, що така позиція передбачає думку про те, що вербалізовані лексичні одиниці є лише “точками входу” до енциклопедичного знання, яке залучається до концепту. Зауважимо, що енциклопедичне знання, тобто концепт, не є статичним конструктом, а має динамічний і синергетичний характер. Розширення і поповнення цього енциклопедичного знання відбувається у сучасної людини майже щоденно.

Існують щонайменше два підходи до вивчення енциклопедичного знання, що становить когнітивно-епістемічну сутність концепту. Мова йде про фреймовий підхід, конкретніше про теорію фреймової семантики, що її було запропоновано Чарлзом Філмором [7; 8; 9; 10] і про теорію доменів Рональда Ленекера [12: 147]. Згідно Р. Ленекера, домени є необхідними когнітивними сутностями: ментальним досвідом, репрезентаційними просторами, концептами, концептуальними комплексами [12].

Тим самим, вважаємо що доцільно говорити про *концептивну доменну матрицю* лексичної одиниці. Наприклад, інновація англійської мови *andrologist* має концептивну доменну матрицю щонайменше елементів HEALTH, DOCTORS, MEN, LIFE, REPRODUCTIVE SYSTEM, TREATMENT і т.д. Вивчення проблеми функціонування концептивної доменної матриці в процесі створення і функціонування інновацій англійської мови сфери медицини та охорони здоров'я потребує подальшого дослідження.

Саме Р. Ленекеру належить ідея про ієрархічну, каузативну, меронімічну організацію концептуальних доменів (концептів), наприклад: CLOZAPINE ← MEDICAL DRUG ← DISORDERS ← HEALTH ← PERSON. Взагалі, на відміну від фреймової семантики Філмора, теорія Р. Ленекера більше стосується питань концептуальної онтології, тобто структури і організації знань і шляхів яким концепти відносяться один до одного.

Додамо, що не всі елементи концептивної доменної матриці є важливими для розуміння семантики окремої лінгвемі, а лише частина. Р. Ленекер пропонує називати актуальну

частину енциклопедичної сітки рамками (score) концепта. Концептуальна рамка має два аспекти, які є важливими для розуміння лінгвемі. По-перше, це – профіль. Профіль є десигнатом лінгвемі. По-друге, це – база. База є найважливішою частиною доменної матриці, яка є необхідною для розуміння профілю. Так, неможливо зрозуміти інновацію *wannarexic*, “людина, яка стверджує що хворіє на анорексію”, без розуміння хвороби *anorexia*. У цьому випадку, *anorexia* – є базою, а *wannarexic* – профілем. Без бази профіль не має сенсу. Немає людини, яка стверджує, що хворіє на анорексію без самої хвороби анорексії. За словами Р. Ленекера: “Семантична цінність виразу є не в базі, не в профілі, а в комбінації обох” [12, 183]. Одна й тама сама база може продукувати різні профілі.

Таким чином, ми підтримуємо енциклопедичний погляд на устрій концепту, комплексного конструкту людської свідомості. Ми пропонуємо розглядати концепти концептосистеми MEDICINE AND HEALTH CARE з позицій когнітивно-семантичного підходу, який передбачає енциклопедичність і комплексну структурованість когнітивного досвіду людини. Це пов'язано в першу чергу зі специфікою вербалізаторів – інновацій англійської мови сфери медицини і охорони здоров'я, які є більшою мірою суто термінологічними. Саме тому енциклопедичний елемент плану змісту даних одиниць є ключовим для формування структурних відповідностей концептосистеми, що досліджується.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кибрик А. Лингвистические постулаты // Механизмы вывода знаний в системе понимания языка. Труды по искусственному интеллекту. Ученые записки Тартуского университета, 1983. – Вып. 621. – С. 24–39
2. Манакин В.М. Мова як енергетичний феномен // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – № 27. – С. 91–97.
3. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
4. Manakin V.M. General Symmetry Of The Universe Across Linguistics. – Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 33. – С. 91–97.
5. Allwood, Jens. Meaning potentials and context: some consequences for the analysis of variation in meaning // H. Cuyckens, R. Dirven and J. Taylor (eds), Cognitive Approaches to Lexical Semantics. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2003. – pp. 29–66.
6. Cruse, D. Alan. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 328 p.
7. Fillmore, Charles. An alternative to checklist theories of meaning // Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Amsterdam: North Holland, 1975. – pp. 123–31.
8. Fillmore, Charles. Scenes-and-frames semantics // A. Zampolli (ed.), Linguistic Structures Processing. – Amsterdam: North Holland, 1977. – pp. 55–82.
9. Fillmore, Charles. Frame semantics // Linguistic Society of Korea (ed.), Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing, 1982. – pp. 111–37.
10. Fillmore, Charles and Beryl T. Atkins. Toward a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbors // A. Lehrer and E. F. Kittay (eds), Frames, Fields and Contrasts. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1992. – pp. 75–102.
11. Katz, Jerrold J. and Paul M. Postal. An Integrated Theory of Linguistic Descriptions. – Cambridge, MA: MIT Press, 1964. – 178 p.
12. Langacker, Ronald. Foundations of Cognitive Grammar, Volume I. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – 516 p.
13. Levinson, Stephen. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 434 p.
14. Wierzbicka, Anna. Semantics: Primes and Universals. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 500 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Соколов – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, неологія англійської мови.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ В УЧЕБНИХ ТОЛКОВИХ СЛОВАРЯХ АНГЛІЙСЬКОГО ЯЗЫКА

Александр ТОМЧАКОВСКИЙ (Одесса, Украина)

Ця стаття присвячена дослідженню особливостей систематизації лексики в учбових тлумачних словниках англійської мови. У ній подано детальний опис базових функцій тлумачних словників, представлено новий різновид словникової статті (креолізована лексикографічна стаття), що здатен досить успішно реалізовувати ці функції.

In the given paper the author examined the peculiarities of systematizing of the vocabulary in the learner's explanatory dictionaries of the English language. The detailed description of the basic functions of explanatory dictionaries is given. A new type of dictionary entry (creolized dictionary entry), which is able to carry out these functions, is presented.

Словарная статья является основной композиционной и коммуникативной единицей толкового словаря как особого жанра информационно-справочной литературы, а именно: жанра метаязыкового (метаречевого) дистантного общения авторов словаря с читателями. Она имеет универсальные черты в своей композиции, семантике, стиле и оформлении.